

TREI REVISTE NOI DE ISTORIE VECHĂ, EPIGRAFIE ȘI PAPIROLOGIE

DE

D. M. PIPPIDI

Comisia de istorie veche și epigrafie, cu sediul în München, e astăzi o secție specializată a marelui Institut arheologic german, fondat, cum se știe, în 1837, o dată cu instalarea în Berlin a lui Eduard Gerhard, venit aci de la Roma, unde participase la întemeierea (și, o vreme, la conducerea) așa-zisului *Istituto di Corrispondenza Archeologica*. Înainte de a fi căpătat această „investitură”, în 1967, Comisia a funcționat timp de 16 ani ca instituție independentă, cu țeluri și activități care nu se deosebeau în esență de cele pe care le desfășoară astăzi. E vorba, în primul rând, de încurajarea studiilor de epigrafie greacă și latină, de un veac și mai bine unul din titlurile de glorie cele mai certe ale științei germane, dar și de unele domenii de cercetare înrudite, ca papirologia, numismatica și topografia istorică.

În alcătuirea-i de acum, Comisia de istorie veche și epigrafie dispune de un număr restrâns de colaboratori interni dar de mijloace materiale considerabile, care i-au permis să-și constituie în scurt timp o bună bibliotecă de specialitate și să întreprindă o serie de publicații importante—unele de o valoare excepțională. Mă gândesc în primul rând la seria de „Beiträge zur Alten Geschichte”, editată sub denumirea comună de *Vestigia* și ajunsă în 1970 la al 15-lea volum. Din numărul acestora nu va fi, cred, inutil să citez, în ordinea apariției, lucrările de prosopografie ale lui Hans-Georg Kolbe : *Die Statthalter Numidiens von Gallien bis Konstantin* și Werner Eck, *Senatoren von Augustus bis Hadrian*, cercetările de drept public roman ale lui Jürgen Deininger (*Die Provinziallandtage der römischen Kaiserzeit von Augustus bis zum Ende des 3. Jahrhunderts n. Chr.*), Werner Dahlheim (*Struktur und Entwicklung des römischen Völkerrechts im 3. u. 2. Jahrh. v. Chr.*), Jürgen Baron Ungern-Sternberg von Pürkel (*Untersuchungen zum spätrepublikanischen Notstandsrecht*), pe lângă culegerca de documente epigrafice *Altische Pachturkunden*, întocmită de Diederich Behrend, și de studiile de istorie politică și literară : *Lakonien und Sparta*, de Franz Kiechle, *Olynth und die Chalkidier*, de Michael Zahrt, și *Zur Methode des Polybios und zu ihrer historischen Auswertung*, de Karl-Ernst Petzold.

Paralel cu această prețioasă serie de lucrări variate, Comisia de istorie veche s-a angajat, începând din 1962, în editarea unui *Corpus* al tratatelor din lumea veche (fără a exclude Orientul dar privind în chip special lumea greco-romană) îngrijit de Hermann Bengtson, din care au apărut două volume. Despre această importantă culegere, sortită să devină în scurt timp un instrument de lucru indispensabil oricărui istoric al antichității, am avut prilejul să scriu de curând în *Revista de Referate și Recenzii* a Centrului de Documentare al Academiei (VIII, 1971, p. 387—392).

Fără să repet astăzi deslușirile date acolo în legătură cu planul de ansamblu al lucrării și cu modul cum e pe cale de a fi realizată, precizez că — în așteptarea volumului privitor la Orient, încredințat lui Einar von Schuler — Hermann Bengtson a publicat volumul II : *Die Verträge der griechisch-römischen Welt von 700 bis 338 v. Chr.* (München-Berlin, 1962) și Hatto H. Schmitt volumul următor : *Die Verträge der griechisch-römischen Welt von 338 bis 200 v. Chr.* (München, 1969).

Oricît de susținută și de bine orientată, activitatea editorială a Comisiei pentru istorie veche și epigrafie se cerea completată printr-un periodic propriu, menit să oglindească în primul rînd activitatea colaboratorilor săi imediați, dar deschis tuturor specialiștilor din Germania Federală și din alte state. Acest periodic stă acum înaintea noastră, editat în admirabile condiții tehnice și purtînd titlul : CHIRON. MITTEILUNGEN DER KOMMISSION FÜR ALTE GESCHICHTE UND EPIGRAPHIK DES DEUTSCHEN ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTS. Volumul I (1971), cuprinzînd 484 pagini și 13 planșe afară din text, strînge laolaltă 34 studii de mărimi diferite și e închinat lui Helmut Berve la împlinirea a 75 de ani. Poate pentru acest motiv, colaboratorii sînt toți germani din cele două republici. Cît privește tematica, e foarte variată, mergînd de la probleme de istorie socială și politică pînă la istoria literară, istoria religiilor și istoria științelor, fără a nesocoti epigrafia ori numismatica. O analiză amănunțită a sumarului e, în aceste condiții, cu neputință, și trebuie să mă mulțumesc a semnală aici numai cîteva din contribuțiile al căror subiect le impune oarecum atenției.

Din domeniul istoriei sociale, socot util să relev studiile lui Fritz Gschnitzer : *Stadt und Stamm bei Homer*, Heinrich Chantraine : *Kaiserliche Sklaven im römischen Flottendienst*, Siegfried Lauffer : *Ein Sklavenkapitel im Diokletians Preisedikt* ; din acel al istoriei politice, mai bogat reprezentată, pe cele ale lui Hans Rudolph : *Die ältere Tyrannis in Sikyon*, Hermann Bengtson : *Zur Vorgeschichte der Schlacht bei Salamis*, Gerhard Wirth : *Dareios und Alexander*, Joseph Vogt : *Kleomenes von Naukratis—Herr von Ägypten*, Joseph Seibert : *Ptolemaios I und Milet*, Horst Callies : *Zur Vorstellung der Römer von den Cimbern und Teutonen seit dem Ausgang der Republik. Ein Beitrag zur Behandlung aussenpolitischer Ideologie in Rom.*

De istoria drepturilor antice se leagă lungul memoriu al lui Robert Werner : *Probleme der Rechtsbeziehungen zwischen Metropolis und Apokie* și acel al lui Fr. Vittinghoff : *Die rechtliche Stellung der 'canabae legionis' und die Herkunftsangabe 'castris'* ; de istoria religiilor, ancheta lui Werner Eck : *Das Eindringen des Christentums in den Senatorenstand bis zu Konstantin der Grosse.*

Numismatica e reprezentată prin articolele *Die Quadranten des Caligula als Propagandamünzen*, de Armin U. Stylow, *Die Gussformen und gegossenen 'Fälschungen' kaiserzeitlicher Münzen*, de Maria R.-Alföldi, *Ein Schatzfund von Folles aus Bulgarien*, de Bernhard Overbeck ; epigrafia prin studii de Günther Klaffenbach : *Eine neue Ehrenstatue für Titus Quinctius Flamininus*, Günther Dunst : *Κερσής*, Hartmut Galsteter, *Die 'lex Osca Tabulae Bantinae'. Eine Bestandsaufnahme*, Michael Wörle : *Ägyptisches Getreide für Ephesos*, Peter Herrmann : *Athena Polias in Milet.*

Numeroase sînt, de altă parte, și contribuțiile la istoria literaturilor latină și greacă semnate de Max Treu (*Der Euripideische Erechtheus als Zeugnis seiner Zeit*), Hans Ulrich Instinski (*Zur Echtheitsfrage der Brieffragmente der Cornelia, Mutter der Gracchen*), Karl-Ernst Petzold (*Der politische Standort des Sallust*), Dietmar Kienast (*Horaz und die erste Krise des Prinzipats. Die Ode 'Herculis ritu'*), Heinz Heinen (*Zur Tendenz der Caracalla-Vita in der Historia Augusta*), fără a uita interesanta cercetare a lui Edmund Buchner : *Antike Reiseuhren*, închinată unui subiect îndeobște puțin cunoscut și cu care se încheie culegerea.

Titlurile aci înșirate, grupate pe specialități, dau o idee suficient de precisă despre gama largă de preocupări a contributorilor la primul volum al anuarului CHIRON. Dacă nu uităm autoritatea bine întemeiată a celor mai mulți colaboratori, nici condițiile tehnice excepționale în care ni se înfățișează noua publicație, trebuie să conchidem că organul Comisiei pentru istorie veche și epigrafie a Institutului arheologic german se situează din capul locului printre cele mai promițătoare reviste de specialitate nu numai din Germania, dar din lumea întreagă.

Se poate exprima doar regretul că anuarul nu comportă cronici, nici recenzii. Dar poate că această particularitate se explică prin caracterul festiv al primului fascicul.

Tot un periodic nou de istorie veche și epigrafie e RIVISTA STORICA DELL 'ANTICHITÀ, care ne vine din Bologna, întemeiată și condusă de doi distinși profesori ai acelei universități, Giancarlo Susini și Maria Sordi. Revista apare ca organ al Institutului de istorie veche de pe lângă Facultatea de litere și comportă, în principiu, două fascicule pe an. Din motive pe care nu le cunoaștem dar le putem ghici, ca început ni se oferă un fascicul dublu, reprezentativ pentru țelurile și posibilitățile noii publicații, scoasă de casa de editură Riccardo Pàtron în condiții onorabile, chiar dacă nu atât de fastuoase ca ale anuarului CHIRON.

Ca multe din periodicele științifice ale zilelor noastre, RIVISTA STORICA DELL 'ANTICHITÀ e concepută ca un organ internațional (în sensul că-și recrutează colaboratorii din toate țările unde există o tradiție a studiilor despre antichitate) și, ca multe, dacă nu chiar toate periodicele închinete lumii vechi, își propune să cultive în egală măsură domeniul grec și domeniul latin. Din ambele puncte de vedere, fasciculul de care mă ocup mi se pare reprezentativ, de vreme ce din 23 de articole și note, câte cuprinde, aproape jumătate tratează probleme de istorie greacă, restul împărțindu-se între istoria tracilor, preocupări de metodologie istorică și două cronici de actualitate (nu vorbesc de recenzii, care nu lipsesc nici din acest număr, dar vor deveni probabil mai numeroase cu trecerea timpului); cît privește pe colaboratori, recrutați din vreo zece țări, numele și calitatea lor vor rezulta limpede din înșirarea ce urmează.

La rubrica *Articoli*, Alexandre Fol, din Sofia, semnează studiul *La diaspora thrace*, în care urmărește migrațiile și răspindirea tracilor în Europa și Asia, de la apariția lor în istorie pînă la venirea slavilor; Joseph Vogt, ducînd mai departe preocupări cărora le-a închinat în ultimii ani mai multe cărți, cercetează *Die Sklaverei im utopischen Denken der Griechen*, Marta Sordi examinează „cronologia biruinței de la Eurimedon și a celor două expediții ale lui Cimon în Cipru”, Moshe Amit scrie despre „Confederația beoiană în timpul Pentekontaetiei”, în timp ce Benjamin Dean Meritt, revenind asupra tratatului dintre Atena și Colofon din anul 447/6, reeditat de curînd de Russel Meiggs și D.M. Lewis, propune citiri noi la rândurile 37–46 ale textului. Lorenzo Braccisi adaugă argumente în sprijinul datării tradiționale a Procesului pentru coroană (330 î.e.n.), David Asheri se oprește asupra condiției juridice a pămînturilor atribuite „valurilor” succesive de imigranți în cetățile grecești coloniale (*Supplementi coloniarî e condizione giuridica della terra nel mondo greco*), David Golan scrie despre „prezența Romei în conștiința politică a grecilor înainte de 229 î.e.n.”. Seria contribuțiilor referitoare la istoria romană e deschisă de Jacques Harmand cu studiul *Des Gaulois autour de César*, urmat de o seamă de articole de caracter precumpănitor epigrafic: *Municipium Augustum Veiens*, de Irma Bitto; *Colonia Concordia Brixellum*, de Giancarlo Susini; *Ricerche su M. Gavio Massimo*, de Angela Donati; *Le iscrizioni del Capitolium di Gorsium*, de Jenő Fitz; *The Roman Emperor Valerian and Sapor I, King of Persia*, de B. H. Stolte; *Semiratarum urbium cadauera (Ambros., Ep., 39, 3)*, de Maria Bollini; *Inscripfen als Hilfsmittel der Geschichtsforschung*, de Anthony E. Raubitschek.

Rubrica *Note e Discussioni* se deschide cu o dare de seamă circumstanțiată a dezbaterilor dintr-un seminar condus de Marta Sordi: *La propaganda del mondo greco: i falsi epigrafici nel IV secolo a. C.* Textele în jurul cărora s-a organizat discuția sînt bine cunoscute și au făcut să curgă multă cerneală în ultimele decenii: e vorba de stela din Acharnai pe care sînt gravate jurămîntul luptătorilor de la Platea și acel al efebilor din Attica, stela din Trezena, cu pretinsul decret al lui Temistocle, și pacea lui Callias, ale cărei clauze, în lipsa originalului, se pot reconstitui cu ajutorul indicațiilor oferite de cîtiva istorici mai noi. Tema e, de bună seamă, deosebit de interesantă și modul cum s-a desfășurat discuția mi se pare revelator pentru serioasa pregătire a participanților, ca și pentru genul de lucrări încurajate de conducătoarea Seminarului.

În continuarea aceleiași rubrici, relev o notă a Valeriei Righini : *Sul commercio romano nella Cispadana*, alta a lui James H. Oliver : *On the Edict of Germanicus declining Divine Acclamations* și o a treia, de Antonio Garcia y Bellido : *Un mosaico de conchas marinas de Italia*. Angela Donati semnează nota epigrafică *Sull'iscrizione lanuvina della Curia mulierum*.

La *Cronici*, Christo M. Danov prezintă o succintă evocare a lucrărilor celui de-al V-lea Congres de Studii clasice (Bonn, 1969), iar Giancarlo Susini o dare de seamă entuziastă despre expoziția *Civiltà romana in Romania*, organizată în primăvara 1970 la Roma. Dintre aprecierile învățatului italian asupra însemnătății științifice a acestei manifestări, mă mulțumesc să reproduc constatatarea : "in fondo, pur avendo dimensioni maggiori, nemmeno la Mostra Augustea dela Romanità, divenuta poi il Museo della Civiltà Romana dell'EUR, riesce a dare un quadro così persuasivo — perchè ampio, ricchissimo, esauriente — della civiltà romana, pur qui limitata ad un ambito provinciale" — și rindurile finale : "I promotori e i realizzatori della mostra meritano quin di il più ampio elogio, pari solo alla riconoscenza degli studiosi del mondo antico".

Cu cea de-a treia revistă de studii ale antichității a cărei apariție vreau s-o semnez cititorilor noștri, ne transportăm într-un domeniu al lumii vechi delimitat cu strictețe — dacă nu în privința subiectelor abordate, cel puțin sub raportul documentelor folosite. E vorba de ZEITSCHRIFT FÜR PAPYROLOGIE UND EPIGRAPHIK, care apare din 1967 la editorul Habelt din Bonn, sub conducerea profesorilor Ludwig Koenen și Reinhold Merkelbach de la Universitatea din Köln, conducătorii Institutului de studii antice de pe lângă Facultatea de litere a metropolei renane.

Țelurile și modul de prezentare al acestei publicații sînt deopotrivă remarcabile și se explică prin împrejurarea că Institutul posedă un lot important de papiri achiziționați de Ludwig Koenen cu prilejul mai multor călătorii în Valea Nilului. Aceste prețioase documente, al căror număr e în continuă creștere, sînt pregătite pentru tipar de o mînă de colaboratori aleși și se cereau publicate într-un ritm corespunzător sirguinții cu care sînt prelucrate. De-acîi ideea de a le edita (împreună cu studiul consacrate și altor papiri decît celor din colecția locală și fără a nesocoti nici contribuțiile de epigrafie greacă sau latină) în caiete trimestriale, multiplicat la rotaprint și difuzate cu repeziciune. Formula s-a dovedit fericită, revista figurează astăzi în toate bibliotecile importante, iar numărul textelor editate (sau numai emendate) întrece așteptările cele mai optimiste.

În aceste condiții, e de la sine înțeles că nu-mi pot propune să dau o listă completă a contribuțiilor din cele șapte volume ale revistei și că trebuie să mă mulțumesc cu mențiunea cîtorva din documentele mai importante — istorice, literare sau religioase — editate fie de cei doi directori, fie de colaboratorii lor apropiați, în ordinea apariției și fără a încerca o clasare a lor după conținut.

Din fasciculul I 1, rețin astfel considerațiile lui R. Merkelbach asupra papirului orfic de la Derveni, un fragment necunoscut al lui Epicur la Didymos cel Orb (Binder-Koenen-Liesenborghs), două fragmente ale lui Antisthenes asupra educației (A. Henrichs) și jurămîntul cerut credincioșilor Isidei la intrarea în sectă, reconstituit de Merkelbach din două fragmente magice publicate în 1932 și 1938 de regretatul Bartoletti. În fasciculul II 1, notez lungul studiu al lui D. Klamp asupra unui document juridic, testamentul egiptencei Taharpaes cu data 24 august 134 e.n. ; în fasciculul II 3, pe lângă numeroase fragmente literare (Hesiod, Menandru, Aelius Aristides, Achilleus Tatios), o nouă ediție a așa-zisei „Profeții a olarului”, pregătită de L. Koenen. Din fasciculul III 1, comunicarea lui A. Henrichs : *Vespasian's Visit to Alexandria* ; din fasciculul III 2, o nouă recoltă de papiri literari (Pindar, Hesiod, Demostene, Menandru, Porfiriu) ; din III 3, îndeosebi două contribuții epigrafice : H. Müller, *Marcus Aurelius Olympiodorus* (st udiu prosopografic) și I. M. Hackethal, *Studien zur Mithraskult in Rom* (atitudinea lui Septi-

mius Severus față de cultul lui Mithra ; Suovetaurilia și Parilia ; inscripții mithriace din Roma de la sfârșitul sec. al IV-lea).

Din fasciculul IV 1 se impune atenției un decret onorific din Erythrai pentru un rege Antiochos (I-ul sau al II-lea), editat și comentat de H. Engelmann ; din IV 2, fragmentele unui nou roman grec : *Phoinikika*, de Lollianos, editate de A. Henrichs (împreună cu alte texte literare) ; din IV 3, alături de mai multe crîmpeie literare și epigrafice, studiul lui A. Henrichs, *Die Maenaden von Milet*, și însemnările lui B. Lifshitz, *Les inscriptions grecques d'Olbia*.

În fasciculul V 2 semnez un document de excepțională însemnătate : *Ein griechischer Mani-Codex*, editat de A. Henrichs și L. Koenen, în fasciculul V 3, alt text pe cît de important pe atît de neașteptat : un fragment din traducerea greacă a cuvîntării funebre rostite de August la căpătîiul lui Agrippa, editat și comentat de L. Koenen (cf. și completările aceluiași în VI 3). În fasciculul VII 1, diverse texte epigrafice noi sau emendații la texte publicate ; în VII 2, scholii la Homer (Henrichs) și inscripții din Sinai și Palestina (B. Lifshitz) ; în VII 3 : *Milesische Versinschriften*, de W. Peek, alte scholii la Homer editate de A. Henrichs și frînturi dintr-un nou papirus astronomic : *On a Fragment from a Planetary Table*, de O. Neugebauer.

Lunga mea listă, care nu cuprinde decît o parte din comorile tînuite în paginile Revistei de Papirologie și Epigrafie, poate da o idee corectă despre numărul și varietatea papirilor păstrați la Institutul de studii antice din Köln, ca și despre înalta competență și hărnicia exemplară a cercetătorilor care lucrează acolo. Încheind această rapidă semnalare, nu pot decît să le urez să-și continue munca în aceleași condiții și cu același succes, spre mai marea faimă a Universității pe care o slujesc cu atîta rîvnă.